
УДК 101.13.37 (477)

Григор О. О.

Кандидат наук з державного управління, доцент (м. Черкаси)

ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНСЕНСУСУ В СВІТЛІ СУЧАСНОГО ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Аналізується світоглядно-методологічне та гносеологічне значення поняття «консенсус» у політологічній, філософській та соціокультурній площинах; відслідковується виникнення та історична генеза змісту цього поняття, особливості його застосування у політологічних дослідженнях.

Ключові поняття: людина, політика, суперечності, дискурс, консенсус, демократія.

Резонансні політичні події останнього сторіччя актуалізують проблему політичного консенсусу як філософсько-світоглядної установки на мирне, взаємно поступливе (узгоджене) розв'язання різноманітних конфліктних ситуацій як всередині країни, так і на міжнародному рівні. Дослідження політичного консенсусу належить до першочергових завдань сучасної політичної науки. І це зрозуміло. Консенсус в усіх його проявах є обов'язковим елементом демократичних та правових суспільств, а отже спрямування на розвиток консенсусних засад є вектором розвитку демократії в українській державності [1]. Тому опрацювання попереднього досвіду дослідження консенсусу, та розробка на його базі теорії політичного консенсусу, що відповідає реаліям українського суспільства, стає актуальним та першочерговим завданням сучасної української політичної науки.

Термін «консенсус» походить від латинського «consensus» — злагода, співучасть. Консенсус — це часткова узгодженість дій або схожа спрямованість дій і думок між двома і більшою кількістю людей. Консенсус — це метод прийняття рішень, у разі якщо в думках обох і більше сторін немає принципової відмінності та заперечення; загальна думка, до якої прийшли під час спільного обговорення. Термін «консенсус» вперше введено у науковий обіг французьким вченим О. Контом, який активно використовував принцип консенсусу у своїх теоретичних

побудовах, розуміючи під ним погоджену взаємодію елементів соціального цілого, будь то мала група або велике співтовариство.

У роботах вченого термін «консенсус» мав дві трактовки: 1) без консенсусу не можна зрозуміти елементи системи розвитку, бо рух передбачає узгодженість. Тож Конт визначав консенсус як основний момент соціальної статичності і динаміки; 2) консенсус—суб'єктивне узгодження, тобто форма соціальної солідарності, особливими умовами зв'язує суб'єкти в єдиний колективний організм—«Велику істоту» [2, с. 232]. У широкому концептуальному тлумаченні консенсус означає стан масової, колективної й індивідуальної свідомості, коли поділені на групи люди орієнтовані на стратегію соціального партнерства [3].

Консенсус є погодженим рішенням з суперечливих питань, прийнятним для конфліктуючих сторін, в опрацюванні якого раціонально й свідомо беруть участь всі учасники взаємодії, що за суттю є соціальним діалогом [4]. Смісл поняття «консенсус» і способи його досягнення були різними в різні епохи.

Ступінь розробки проблеми отримує розробку у вченні про договірний характер суспільства: Ж.-Ж. Руссо надає загальній волі онтологічний статус правоти, в роботах Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є представлені мотиви осмислення суспільства як цілісності, у якій відносини згоди та незгоди забезпечують і соціальний порядок, і ентропійність.

На думку Г. Гроція, схильність до згоди іманентно притаманна природі людини, необхідна для існування людства. Конфлікти ж у соціальному житті не відіграють визначальної ролі. Тому нідерландського мислителя XVII ст. можна вважати класичним представником консенсусної парадигми в політичній науці. Держава як результат суспільного договору, загальної згоди людей виступає у Б. Спінози засобом реалізації спільного інтересу в захисті та взаємодопомозі. А відтак закони мають закріплювати не страх, а сподівання людей на загальне благо. У Т. Гоббса договір лежить в основі виникнення держави і є своєрідним консенсусом. Тому поняття договору має концептуальне значення для пояснення природи держави і політичного життя в цілому. Цю ідею Дж. Локк доповнює важливим поясненням про те, що консенсус неможливий за умов тоталітарності. Як творіння свідомої діяльності людей, суспільство у Ш. Монтеск'є неминуче руйнується без спільної волі й справедливості. У І. Канта суспільний договір постає угодою індивідів про ідеал правової держави, а у Д. Юма громадянська угода як поведінковий мотив є вираженням людської природи [5].

Вплив цього напрямку на розвиток знань про суспільство особливо посилювався у XIX столітті на базі гегелівського вчення про діалектику. В історичній науці О. Тьєррі, Ф. Гізо, а в політекономії К. Маркс відстоювали ідею класового конфлікту як рушійної сили суспільства у розвитку політики та економіки. Одночасно з ними ідея згоди та консенсусу як принципів соціального порядку підтримувалася органістами, у першу чергу О. Контом та Г. Спенсером, який сформулював теорії про двусторонній перманентний процес інтеграції та диференціації. Е. Дюркгейм визначав консенсус як необхідну передумову соціального контракту [6].

Безпосередньо до проблеми розгортання конфліктної та консенсусної парадигм зверталися західні дослідники. М. Вебер розкрив консенсус як основу будь-яких соціальних процесів і навіть як передумову самого соціального буття; Р. Дарендорф обґрунтував «загальну теорію конфлікту»; Т. Парсонс розглядав консенсус як вияв структурної залежності суспільства; Г. Зіммель, Л. Козер, П. Сорокін аналізували функції та механізми регулювання конфліктів; Х. Алмонд, С. Верба, І. Шапіро систематизували проблеми демократії, стабільності, культури; Х. Ортега-і-Гасет тлумачив консенсус як рівень домагання, форму організації суспільного «проекту».

У закінченій формі теорія консенсусу склалася в 1950–1960-х саме у працях Т. Парсонса. Вона будується на переконаності в здатності людини запобігати різним конфліктам і вести дебати в спокійній атмосфері [7]. В праці американського вченого А. Лейпхарта викладено теорію «консенсусної демократії», яка спирається на досвід передуючих його дослідників у галузі узгоджувальних теорій. «Консенсусна демократія» — різновид суспільно-політичного розвитку, що передбачає формування відповідної політичної культури. Остання, зокрема, передбачає визнання того, що змагальність політичної взаємодії поступається першістю співпраці.

Системно-процедурний підхід (представлений Н. Луманом), який є розгалуженням правового підходу, передбачає, що легітимність політики полягає у засадовому консенсусі, тобто у загальному визнанні рішень, затверджених через певні правові процедури, що є незалежними від задовільного або незадовільного значення окремих рішень. Інакше кажучи, легітимність політики визначається через довіру до процедур вироблення політичних рішень, незалежно від їх ефективності.

Консенсусно-комунікативний підхід (до якого належать К.-О. Апель, Ю. Хабермас) передбачає, що легітимною політика є тоді, коли вона

відповідає волі комунікативного співтовариства, комунікативній раціональності, загальнообов'язковим суспільним нормам, значимість яких вільно визнається всіма членами поспільства. Традиції раціональної комунікації, дискурсивного спілкування між людьми закріплюють, таким чином, тісний зв'язок між легітимністю політики, політичним консенсусом і розвитком демократії. Теорія демократії XVIII століття бачила в демократичному процесі раціональне міркування, яке веде до єдності, що в результаті й відповідає спільному інтересу. Згідно із цим світоглядом, усі розбіжності — це розбіжності в думках: не існує конфліктів, які не можна було б усунути за допомогою раціонального обговорення. Роль політичного процесу розумілася як епістемологічна, пошук істини, а статус консенсусу був моральним — як втілення спільного інтересу.

В міркуваннях щодо консенсусу Ю. Хабермаса особливе значення мав розподіл дії на інструментальну та комунікативну. Хабермас довів, що комунікативна дія орієнтована на зваємопорозуміння, консенсус, у той час, коли інструментальна орієнтована на досягнення результату, успіху.

Подібні до поглядів Ю. Хабермаса, погляди на консенсус декларував і А. Етціоні, який активно інтергує консенсус у політичну практику. Ж. Падьоло з соціологічних позицій пропагує синтез інструментальної та комунікативної концепцій у поглядах на консенсус. У той же час критично налаштовані Т. Рокмор та Дж. Грей мають сумніви щодо обґрунтованості положень консенсусної теорії, у першу чергу, через метафізичне розуміння консенсусу та апелювання до його практичної нестійкості [6].

Не тільки в теоретичних доробках Ю. Хабермаса, але й у політичних програмах багатьох партій знову наполегливо звучить думка про політичні дискусії як механізм формування консенсусу. На думку видного німецького політика О. Лафонтена, у демократичному суспільстві нормативний консенсус може встановитися лише в результаті широкої суспільної дискусії [8].

Бажання узагальнити практики обговорень і дискурсивні явища в суспільстві до нового абстрактного рівня продовжується у роботах сучасних вчених. Н. Шматко стверджує, що «поняття «публічна політика» у повсякденному сприйнятті тісно пов'язана з активно політично функціонуючої «демократичною громадськістю» (*Öffentlichkeit* Ю. Хабермаса). Це поняття являє собою своєрідний відгук на констатацію факту глибокої і гострої громадської розбіжності, характерної для сучас-

них «західних демократій». Зміна «горизонту легітимності» і знайшло своє відображення у зверненні соціологів до феномену публічної політики. Завдання публічної політики— досягнення консенсусу, тобто суспільної згоди з фіксованим проблем» [9].

70–80-ті роки ХХ ст. принесли значне ускладнення громадських і політичних зв'язків, масове розповсюдження ідеалів соціальної держави і дали поштовх теоретичному зближенню і навіть синтезу конфліктної і консенсусної парадигм. Поза тим головний акцент робиться на ролі консенсусу (Е. Шилз), провідній ролі «інтегрованої політичної культури», що ґрунтується на єдиних фундаментальних цінностях (Е. Тейлор) чи на «помірному конфлікті, який існує в рамках консенсусу» (Л. Дівайн). Піднесення політичної значущості консенсусних начал політики базувалося насамперед на подоланні західним суспільством розколу на антагоністичні класи, а також на піднесенні соціальної ролі середнього класу. Отже, в останнє десятиліття намітилося підвищення теоретичного авторитету консенсусної інтерпретації природи політичного життя. Це дає змогу визнати, що єдність ціннісних соціокультурних орієнтирів політичної поведінки широких соціальних прошарків відображає реалію лише окремих високорозвинених західних держав. У політичному житті значної групи країн зіткнення політичних ідей, програм, емоцій і настанов спричиняє протиставлення фундаментальних цінностей і орієнтирів [5].

На сучасному етапі розвитку суспільства теорія політичного консенсусу отримала свій розвиток у зв'язку з переосмисленням питання про засади соціального порядку та різноспрямовані дослідження конфліктних відносин. У закордонній науці можна виділити низку найважливіших напрямків вивчення консенсусу.

Так, наприклад, Х. Арєндт показала, що політичний консенсус робить можливим існування влади як мотиву дії від імені групи, і, таким чином, консолідує політичну систему. Це дозволяє бачити, як відбувається процес переходу участі у політику за допомогою консенсусу, але не пояснює сутності самого консенсусу.

Дж. Роуслу, який базує свою теорію справедливості на понятті консенсусу, перекресний консенсус у суспільстві позиціонується як данність, що потребує лише необхідного розкриття для того, щоб побудувати мінімальну політичну систему, що буде незалежною від будь-яких теоретичних міркувань. М. Хаттіхом у розгорнутому вигляді запропоновано інструменталістське розуміння політичного консенсусу.

На Заході різні аспекти соціально-політичної згоди досліджують такі науковці, як Б. Андерсон, З. Бжезінський, С. Верба, С. Гантінгтон, Д. Горовіц, Г. Лембрух, Х. Лінц, В. Лорвін, Д. Ролз, Р. Роуз, Д. Сорос, М. Уоллестайн та ін.

На пострадянському просторі проблеми консенсусу як умови демократичних трансформацій та інструменту вирішення політичних конфліктів розглядаються у працях багатьох російських вчених, серед яких І. Базілева, О. Васильєва, В. Вітюк, Д. Гудименко, І. Данилевич, Н. Зяблюк, З. Івановський, М. Лебедева, Л. Окунева, М. Марченко, А. Панаріна, А. Родіонов, Д. Фадеєв та ін.

Вітчизняні дослідники також активно займаються дослідженнями в цій галузі. Проблематика консенсусу постає в працях таких українських вчених, як В. Андрущенко, який відтворює філософське значення консенсусу, Є. Бистрицький аналізує державотворче значення суспільного консенсусу, Т. Грозіцька здійснює спробу адаптації консенсусної моделі А. Лейпхарта до українських реалій, Ю. Корольчук досліджує питання ролі принципу консенсусу в процесах глобалізації та побудови громадянських суспільств, В. Вовк, А. Клепиков та Н. Костенко вивчають вплив мовлення на побудову стратегії порозуміння та узгодження. Деякі аспекти праць таких відомих українських політологів, як О. Бабкіна, Є. Головаха, В. Гриньов, Ю. Ключковський, В. Кремень, М. Логунова, О. Майборода, Г. Постригань, Ф. Рудич, М. Рябчук, В. Шаповал також присвячені проблемам консенсусу в українському сьогоденні.

Були захищені дисертації, об'єктом яких був консенсус, наприклад: Вознюк П. Ф. «Консенсус як принцип сучасної демократії 2004 року» (2004 р.), Москаленко О. М. «Конфліктно-консенсусна парадигма регулювання суспільно-політичних відносин» (2006 р.).

Але при усій важливості внеску вітчизняної та зарубіжної політичної науки у розробку теорії консенсусу, треба відзначити, що: а) змістовне трактування поняття та функцій політичного консенсусу розроблене не повністю; б) політичний консенсус залишається не виділеним з функцій регулювання політичного конфлікту у конфліктній парадигмі; в) недостатньо з'ясовані підвалини для прийняття консенсусу у якості моделі політичної дії суб'єктів. Таким чином, можна зробити висновок, що при попри наявності широкої наукової дискусії, теорія політичного консенсусу не отримала на цей час відповідного рівня наукової розробки.

Список використаних джерел:

1. Климкова І. І. Сутність та зміст проблеми суспільно-політичного консенсусу / І. І. Климкова. — Наукові праці МАУП, 2012. — Вип. 2 (33). — С. 48–54.
2. Конт О. Система позитивної політики / О. Конт // Західно-європейська соціологія ХІХ століття / Під ред. В. І. Добренькова. — М.: Видання Міжнародного Університету Бізнесу і Управління, 1996. — С. 232–257.
3. Консенсусні технології вирішення конфліктів. — http://pidruchniki.ws/10780621/psihologiya/konsensusni_tehnologiyi_virishennya_konfliktiv
4. Герасіна Л. М. Принцип толерантності і конценсуальні практики демократичного суспільства: пошук соціального діалогу / Герасіна Людмила Миколаївна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — Режим доступу до ресурсу: http://www.sociology.kharkov.ua/socio/docs/magazin/vesnik_soc/795.pdf].
5. Москаленко О. М. Конфліктно-консенсусна парадигма регулювання суспільно-політичних відносин / Москаленко Олена Михайлівна. — Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук. Спеціальність: 23.00.02 — політичні інститути та процеси. — К., 2000. — Режим доступу до ресурсу: <http://cheloveknauka.com/konfliktno-konsensusnaya-paradigma-regulirovaniyaobschestvenno-politicheskikh-otnosheniy>].
6. Очиров Н. Л. Политический консенсус как форма взаимодействия субъектов политических отношений / Очиров Николай Лиджиевич. — Автореферат дис., канд. полит. наук. Специальность: 23.00.02. — Волгоград, 2006. — Режим доступу до ресурсу: <http://cheloveknauka.com/politicheskiy-konsensus-kak-forma-vzaimodeystviya-subektov-politicheskikh-otnosheniy#ixzz2mdoFWFdr>].
7. Сартори Дж. Управляемая демократия и управляющая демократия / Дж. Сартори // Мир политики. Суждения и оценки западных политологов. — М.: 1992. — С. 122–127].
8. Лафонтен О. Общество будущего. Политика реформ в изменяющемся мире / О. Лафонтен. — М.: Международные отношения, 1990. — 257 с.

9. Шматко Н. Феномен публичной политики / Н. Шматко [Электронный ресурс].—Режим доступа: http://sociologos.net/textes/chmatko/politique_publique.htm].

Стаття надійшла до редакції 29.02.2014 р.

Григор О. А. Понятие политического консенсуса в свете современного политологического дискурса

Анализируется мировоззренчески—методологическое и гносеологическое значение понятия «консенсус» в политологической, философской и социокультурной плоскостях; отслеживается возникновение и историческая генезис содержания этого понятия, особенности его применения в политологических исследованиях.

Ключевые понятия: человек, политика, противоречия, дискурс, консенсус, демократия.

Grygor O. O. The concept of political consensus in the light of contemporary politological discourse

Worldview-methodological and epistemological meaning of the concept «consensus» in political science, philosophical and socio-cultural planes were analyzed; the origin and historical genesis of the content of this concept, features of its use in political science studies were traced/

Keywords: human, politics, contradictions, discourse, consensus, democracy.

© Григор О. О., 2014